

О. В. Фінагіна, І. М. Бітюк, Є. В. Буряк

ПЕРЕДУМОВИ, ПРИНЦИПИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: ДОСВІД ЄС

У статті аргументується актуальність використання досвіду європейських країн при формуванні та реалізації регіональної політики України для забезпечення сталого розвитку. Визначено фактори, що формують процеси прискореного розвитку регіонів ЄС: геополітичні, політичні, управлінські, економічні, інфраструктурні, соціальні, культурні та інформаційні. Досліджено принципи та передумови, що визначають і забезпечують ефективність реалізації регіональної політики ЄС. Визначено макроекономічні та мікроекономічні інструменти регіональної політики, на основі яких розроблено напрями регіональної політики ЄС. Виявлено проблеми інтеграції процесів в Україні у світовий економічний простір та запропоновано поділити їх на такі основні групи: економічні, ринкові та управлінські. Наведено етапи інтеграційних процесів, що відбуваються в економіці українських регіонів та відповідають євроінтеграційним стандартам.

Ключові слова: регіональна політика, ділове середовище, інтеграція, принципи та інструменти регіональної політики, бізнес, регіон, кластерна політика.

Вступ. У сучасних умовах глобалізації економічних процесів регіональна політика є досить важливим елементом ринкової економіки. Інтеграція України до європейських структур неможлива без вироблення та реалізації такої моделі управління регіонами, яка б відповідала принципам регіональної політики Європейського Союзу, сприяла становленню нових форм співпраці між центром та регіонами, внутрішньому міжрегіональному співробітництву та міжнародній співпраці регіонів. Тому питання регіональної політики та використання закордонного досвіду є досить актуальними при розробці стратегій регіонального розвитку.

Різні аспекти дослідження регіональної політики країн Європейського Союзу відображені в працях зарубіжних вчених: Ю. Ваннопа, Б. Йохансона, М. Кітінга, М. Мак Джиніса, М. Портера, А. Родрігеса-Посе, В. Салета, М. Сторпера, Р. Хадсона, С. Харді, М. Харта та ін.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження закордонного досвіду країн Європейського Союзу щодо формування та реалізації регіональної політики України в умовах інтеграційних процесів.

Викладення основного матеріалу. Регіональна політика ЄС за своїм цільовим призначенням спрямована на вирішення завдань єдності та цілісності, гармонійності розвитку країн-членів і покликана забезпечувати поділ повноважень між окремими територіями, вирівнювати показники економічного та соціального розвитку на основі балансу інтересів, а також консолідувати обмежені ресурси та вирівнювати диспропорції.

У наукових працях представників української економічної школи чітко позиціонується зв'язка «регіональне управління – соціальна організація» з питань політики ЄС. У теорії і на практиці існує надзвичайно складна взаємодія ключових функцій, що забезпечують дієвість регіональної політики: розвитку, організації, планування, мотивації та контролю. Тісний взаємозв'язок і нерозривність функцій є особливістю цієї системи взаємовідносин та відображенням загального процесу життєдіяльності регіону. Також вони є ключовими функціями менеджменту, що забезпечують реалізацію всього наукового потенціалу системи економічних та управлінських знань світового співтовариства, за допомогою яких вдається вибудувати систему обґрунтованих узагальнень, закономірностей, розкрити різноманіття зв'язків цього складного багаторівневого об'єкта і звести їх в єдину теоретико-методологічну цілісність[4; 7; 14].

Регіональна політика ЄС ґрунтується на таких принципах: програмування, моніторингу та оцінювання, доповнення, партнерства та концентрації (таблиця 1).

Таблиця 1 – **Принципи регіональної політики ЄС**

Принципи	Характеристика
Програмування	Зусилля, спрямовані на підвищення соціальних і економічних рівнів менш розвинутих регіонів, здійснюються через інтегровані канали на середньотривалий період – 6-7 років
Партнерство	Підготовкою, реалізацією та оцінюванням програм займаються державні органи влади, представники вищих навчальних закладів, некомерційний сектор та представники бізнесу
Доповнення	Кошти ЄС, передбачені на сферу, яка є пріоритетною як для держави, так і для ЄС, мають бути доповнені коштами держави, регіону, міста чи бізнесу. Таким чином фінансування буде більш ефективним
Концентрації	Кошти мають зосереджуватися на найбільш проблемних галузях і принесуть максимальний ефект
Моніторингу та оцінювання	Метою цього принципу є забезпечення ефективного використання коштів з джерел ЄС

Джерело: складено авторами

Такі принципи та відповідне навантаження на їхній вплив стають базовою умовою успішності механізмів впливу на двояко залежні процеси:

по-перше, розвиток умовно нових регіонів Європи та депресивних територій, що потребують постійного втручання в зміни, коригування планів та цільових проектів;

по-друге, консолідування розвинутих регіонів та системність, активізація соціально орієнтованих, екологічно орієнтованих інструментів та заходів з накопиченням унікального управлінського досвіду.

Такі завдання можливо вирішувати лише на основі залучення та системного використання факторів, що формують процеси прискореного розвитку регіонів ЄС (таблиця 2). Зазвичай перелічені фактори є достатньо широко трактованими, але кожен з них може бути проаналізовано, структуровано та залучено до дії механізмів регіональної політики.

Таблиця 2 – **Фактори, що формують процеси прискореного розвитку регіонів ЄС**

Фактори	Характеристика
Геополітичні	Унікально вигідне, цілісне розташування Переваги вигідного положення відносно інших центрів країн-конкурентів
Політичні	Модернізація та інноваційність змін інститутів політики Консолідація програм політичних партій на інтегрування
Управлінські	Різноманітні види регуляторної політики ЄС Різноманітні інструменти та заходи політики
Економічні	Перспективність стабільного розвитку та поступового (планового) зростання європейської економіки Зміна архітектури ринкового простору ЄС Економічні реформи з вектором соціалізації Стимулювання кластероутворення
Інфраструктурні	Пріоритетний розвиток інфраструктури Інноваційні підходи та модернізація
Соціальні	Реформування соціального сектору за єдиними стандартами та цільовим фінансуванням Розширення меж соціального контролю Інноваційність соціального управління Новітні соціальні інституції на платформах інтегрування ресурсів
Культурні	Мультикультурність Новітні моделі інноваційної, інформаційної культури
Інформаційні	Формування наукових засад регіональної інформаційної політики Поширення форм і новітніх заходів щодо позитивного іміджу регіону Активне тиражування інформації щодо регіону в засобах масової інформації, інтернеті та ін.

Джерело: складено авторами

Наведені фактори формують унікальність розвитку ЄС, а в поєднанні з цільовим регуляторним впливом, своєрідністю процесів соціалізації, системним відношенням до змін, прискореним формуванням інформаційної економіки забезпечують проривний характер більшості реформ, успішність ключових проектів. Також фактори постають і діють як взаємозумовлені, тісно переплетені між собою та з заходами регуляторного впливу, базуються на потенціалі розвитку країн-учасниць.

За всі часи існування ЄС сформовано та впроваджено коло різноманітних форм та методів реалізації регіональної політики.

Існує група принципів, які науковці та провідний менеджмент відносять до загальних у вирішенні регіональних проблем, вони мають характер цільового впливу на конфліктні стани та прийняття рішень в умовах безперервного нарощення потенціалу інтеграції територій ЄС. До таких належать принципи: поділу праці, міжрегіональної та галузевої кооперації, пріоритетності модернізації, цільового оновлення інфраструктури, регулювання процесів урбанізації (в усіх її проявах та конфліктах – надурбанізація, деурбанізація, агломерування та інші процеси), пріоритетності соціальних, соціо-екологічних, соціо-культурних інтересів над економічними (бізнесовими), справедливості та гуманізму в діях та інструментах політики, оптимізації залучення ресурсів, конвергенції економічної політики країн-учасниць, колективного прийняття рішень, прозорості дій влади, розподілу функцій між центром та регіонами.

Концепція розробки та формування регіональної політики ЄС вже мала первинні контури на початку 1960-х років. На сьогодні розширення меж політики, цільових механізмів, різноманітних заходів відбувається на платформах формування: інформаційного суспільства та інформаційної економіки; соціальної економіки та системного розвитку людського потенціалу; кластерної економіки та інших мережевих форм.

Узагальнене бачення принципів було закладено в резолюції Ради Європейського Співтовариства «Про керівні принципи регіональної політики» (1979 р.). Мета реалізації таких управлінських принципів – досягнення конвергенції в дії, механізмах, заходах економічної політики країн-членів.

У подальшому перелік принципів, що активно залучають до розробки та реалізації політики, значно розширено за рахунок: компліментарності, субсидарності, партнерства в парадигмі відносин «влада – бізнес – населення».

До передумов, що визначають і забезпечують ефективність реалізації регіональної політики ЄС, можна віднести:

по-перше, орієнтацію на довгострокові цілі та завдання на основі інтегрованих дій із залученням досвіду усіх країн-учасниць;

по-друге, перехід до формування механізмів дій впливу на зміни в просторових системах, залучення відповідних теорій та методик – планування, контролю, інформаційного забезпечення прийняття рішень на основі найсучасніших управлінських технологій;

по-третє, стимулювання ринкової орієнтації політики, залучення механізмів та інструментів покращення конкурентного середовища, розширення меж дій бізнесу на основі інститутів кластероутворення,

по-четверте, зміну системи показників оцінювання регіонального розвитку з урахуванням потреб інформаційного прогресу, мережевих форм організації бізнесу, формування нової методології інформаційного забезпечення розробки та реалізації регіональної політики [8; 9].

Щодо інструментів регіональної політики, то це засоби, за допомогою яких відбувається досягнення поставлених цілей і принципів регіональної політики. Як правило, інструменти розбиваються на дві основні групи, а саме: на інструменти макроекономічної і мікроекономічної природи. Проте використовуються й деякі інші інструменти, які не мають первинного економічного змісту.

Використання макроекономічних інструментів для вирішення регіональних проблем обмежене іншими цілями, зокрема, утриманням інфляції на бажаному рівні, незворушністю платіжного балансу, в результаті реалізації цілей промислової або аграрної політики. З макроекономічних інструментів є переважними, зокрема, інструменти і процедури, які орієнтовані на залучення капіталу в проблемному регіоні.

Основні макроекономічні інструменти включають: фіскальну політику держави; грошово-кредитну політику держави; протекціонізм.

Грошово-кредитна політика ґрунтується на впливі на кількість грошей в економіці. Політика здійснюється на основі полегшення доступу окремих (в основному проблемних) регіонів до кредитів шляхом визначення обсягу наданих кредитів, відсоткових ставок і термінів погашення. Ефективність цих заходів залежить від якості співпраці державної влади з банківським сектором та рівня інфляції.

Фіскальна політика держави: через державний бюджет відбувається міжрегіональний перерозподіл фінансових ресурсів. Важливу роль у сфері фінансово-бюджетної політики відіграє принцип солідарності, який ґрунтується на більшій фінансовій підтримці регіонів з низьким рівнем доходів населення та нерозвиненим бізнесом. Зокрема, витрачаються кошти на соціальні потреби (допомога по безробіттю, програми перенавчання та ін.), а також на певний період часу використовується знижена ставка оподаткування для малого та середнього бізнесу.

Протекціонізм ґрунтується на обмеженні імпорту, на зниженні мита на експорт. Метою інструменту регіональної політики є відновлення конкурентоспроможності окремих видів продукції проблемних регіонів і, відповідно, їх компаній. Сфера застосування таких заходів, як правило, обмежена коротким терміном часу, при цьому збільшується попит на товари внутрішнього виробництва. Практичне використання зазначених інструментів є обмеженим, адже існує високий ризик відповідних заходів з боку інших країн.

Для прикладу, таку концепцію державного протекціонізму як інструменту регіональної політики використовувала, зокрема, Великобританія після Другої світової війни. За рахунок підвищення продуктивності праці, зниження витрат виробництва і поліпшення якості продукції держава забезпечувала конкурентоспроможність продукції постраждалих регіонів [5].

Основною метою мікроекономічних інструментів є відновлення рівноваги на регіональних ринках праці і капіталу. У цілому можна відзначити, що мікроекономічні інструменти мають вигляд інвестицій у грошовій формі, які виділяються з державного і регіональних бюджетів. Мікроінструменти поділяються на дві групи:

1. Інструменти, що впливають на рух робочої сили. Ці кошти, як правило, використовують менше, а їх основне завдання – допомогти вирішити питання міграції та стабілізації населення на певній території. Оскільки вплив населення завжди означає ще глибшу депресію у розвитку регіону (зниження попиту на товари і послуги), кошти в основному, як правило, спрямовані скоріше на залучення капіталу в проблеми території, створення нових робочих місць і, отже, стабілізацію в цілому населення в регіоні.

2. Інструменти, що впливають на рух капіталу, основними завданнями яких є створення нових робочих місць у регіоні з допомогою вже існуючих компаній або створення нових компаній та підтримка малого і середнього бізнесу за рахунок податкових пільг та субсидій. Відмінності між використанням податкових пільг та субсидією є незначними, адже як субсидії, так і доходи від зниження податкових ставок для оптимізації підприємствам покривають початкові витрати, викликані їх розвитком у проблемних регіонах. Наголосимо, що субсидії або податкові пільги є обмеженими за часом і розраховані тільки на період кількох років. Протягом цього періоду компанія повинна досягти своєї оптимальної виробничої потужності, що дає їй можливість реалізувати внутрішні заощадження, які випливають з низьких витрат на одиницю продукції. У тому випадку, якщо компанія стає економічно стабільною та конкурентоспроможною, державна субсидія анулюється.

Аналізуючи субсидії, призначені для залучення капіталу в окремих регіонах, звернемо увагу на те, що вони набувають різноманітних форм, таких як, наприклад, капітальні субсидії, субсидії на робочу силу, субсидії на готову продукцію, субсидії на транспорт, дешеві кредити, пільгові ціни на землю, зниження податків та інші. Правильність надання субсидій істотним чином впливає на поведінку бізнесу, і тому дуже важливо врахувати мету, конкретні умови регіону та специфіку бізнесу.

У практиці регіональної політики в країнах з ринковою економікою в минулому використовували виключно адміністративні інструменти, що мали жорсткий характер. На основі адміністративних рішень окремим компаніям було наказано зупинити виробничу діяльність. Так, для прикладу, у 60-ті роки минулого століття була зупинена діяльність кількох хімічних, енергетичних і машинобудівних компаній у Паризькій агломерації. Таке адміністративне рішення було спрямовано на збереження навколишнього середовища, адже викиди підприємств у рази перевищували норму.

Важливим інституційним інструментом підтримки регіонального розвитку в ряді країн є Регіональне агентство розвитку (RRA), що забезпечує відносно широкий спектр завдань у рамках підтримки розвитку території. Його головними завданнями, як правило, є: прийняття регіональних програм і планів; надання послуг для господарюючих суб'єктів, регіональних і місцевих органів державної влади; презентація регіонів і муніципалітетів; освітні та навчальні заходи.

Інструменти регіональної політики можна класифікувати й іншими способами, наприклад, у рамках держав-членів ЄС розрізняють декілька основних груп інструментів, що використовуються при формуванні національних регіональних політик: децентралізація органів державного управління; підтримка розвитку інфраструктури і поширення планування та проектування на основі залучення інтегрованих ресурсів; інструменти вдосконалення бізнес-середовища, в тому числі за системної активації кластероутворення; просторове розширення економічної діяльності держави у форматах екологізації, соціокультурного програмування та планування; розробка та ефективне виконання програм розвитку регіонів; адміністративні інструменти (законодавчі коригування регіональної політики, заборони, обмеження та адміністративні заходи); нефінансові інструменти (надання безкоштовних консультацій державними органами влади регіону, просування регіону та консультації іноземним інвесторам, створення особливих економічних зон); неінвестиційні та інвестиційні стимули (безоплатні субсидії, гранти, відшкодування частини витрат, відсоткові пільги, кредити і позики, гарантії за кредитами); системна підтримка у формуванні інформаційного середовища, інформаційна безпека та новітні стандарти інформаційної культури; податкові пільги (податкові канікули, зниження податків, знижки для соціального страхування).

Враховуючи наведені вище інструменти, було розроблено напрями регіональної політики, в яких ЄС визначила нові джерела зростання та зайнятості відповідно до стратегії ЄС – 2020. Ці цілі стосуються семи основних ініціатив, визначених Європейською комісією, які поділяються на три основні напрями. Органи держав-членів та ЄС повинні координувати свою діяльність для кожної ініціативи, щоб їх дії були взаємовигідними.

Отже, розглянемо три основні напрями регіональної політики, визначені в Стратегії «Європа – 2020», які постають пріоритетними для українського соціального менеджменту, формують і формують перспективні напрями інтеграції економіки та соціальної сфери, надають векторності заходам державної політики:

1. Розумне зростання – включає інтелектуальне зростання, яке поширюється у таких сферах:

- освіта (мотивування громадян підвищувати свою кваліфікацію та регулярно оновлювати інформацію щодо освітньої діяльності);
- дослідження та інновації (створення нових продуктів та послуг, які забезпечують зростання та створення нових робочих місць, а також допомагають вирішувати соціальні проблеми);
- цифрове суспільство (використання інформаційних та комунікаційних технологій).

2. Стале зростання, метою якого є:

- створити більш конкурентоспроможну економіку, де раціонально та стабільно будуть використовуватися ресурси;
- захистити навколишнє середовище, зменшити викиди у воду та атмосферне повітря шкідливих речовин;
- використати європейський досвід країн-членів у розробці нових екологічних технологій та виробничих процесів;
- поліпшити ділове середовище, особливо для малих та середніх підприємств, щоб споживачі могли приймати найкращі рішення на основі достатньої інформації.

3. Інклюзивне зростання, метою якого є:

- підвищити рівень зайнятості в Європі, створювати більшу кількість робочих місць, особливо для жінок, молоді та людей похилого віку;
- допомагати людям різного віку передбачати майбутні зміни та готуватися до них шляхом інвестування в освіту й отримання професійної кваліфікації, модернізувати ринки праці та системи соціального забезпечення, щоб економічне зростання мало цільовий вектор соціального прогресу [2; 3].

Щодо майбутніх планів ЄС, то на семирічний період з 2021 по 2027 роки було виділено п'ять основних цілей:

1. «Розумна Європа», що передбачає розвиток інновацій, цифровізацію, економічні перетворення та підтримку малого і середнього бізнесу.

2. «Зелена та вільна від вуглецю Європа», що передбачає застосування Паризької угоди, інвестування в енергетичний перехід, боротьбу зі зміною клімату та інвестиції в поновлювані джерела енергії.

3. «Об'єднана Європа», що передбачає розвиток стратегічних транспортних та цифрових мереж.

4. «Соціальна Європа», що передбачає якісну освіту, зайнятість населення, розвиток професійного потенціалу, забезпечення соціальних прав, соціальну інтеграцію та рівний доступ до охорони здоров'я.

5. «Європа, яка є ближчою до своїх громадян», що передбачає підтримку стратегії місцевого зростання і сприяє сталому розвитку ЄС.

Проте інвестиції в регіональний розвиток будуть зосереджені, насамперед, на досягнення цілей 1 та 2, а саме – «Розумна Європа» та «Зелена та вільна від вуглецю Європа». Залежно від відносного багатства держав-членів на ці пріоритети буде виділено від 65 до 85 % ресурсів Фонду згуртування та Європейського фонду регіонального розвитку.

Політика згуртування продовжує здійснювати інвестиції в усіх регіонах відповідно до тих же трьох категорій регіонів (менш розвинені, перехідні та більш розвинені).

Метод розподілу коштів, як і раніше, значною мірою враховує ВВП на душу населення держав-членів. Було додано нові критерії (безробіття серед молоді, низький рівень освіти, зміна клімату і прийом та інтеграція іммігрантів) з тим, щоб краще відобразити реальність на місцях. Найвіддаленіші регіони будуть, як і раніше, отримувати спеціальну допомогу від ЄС.

Процеси розвитку змішаної економіки в Україні відбуваються за складною схемою, в тому числі це стосується специфічної моделі регіонального управління, що тільки набуває оформлення. Тяжіння українського регіонального менеджменту коливається залежно від таких передумов у суспільному розвитку, як політична кон'юнктура, світові економічні процеси тощо. Якщо взяти до уваги геополітичну, географічну складність та різноманітність регіонального (адміністративного) поділу, стає зрозумілою багатоманітність процесів розвитку, визначень перспектив і передбачуваних моделей регіонального управління (від орієнтації на глобальну концентрацію до повної децентралізації). Слід визнати, що в усіх науковців, які розробляють ці теоретико-методологічні питання, за наявності серйозних розбіжностей існує певна спільність. Це визнання таких важливих і стратегічно наповнених процесів та змін: регульоване поєднання ринку та адміністрування; активний перехід на європейські стандарти; соціальна спрямованість; глобалізація та інтернаціоналізація у господарському і суспільному житті; складність культурних і соціальних трансформацій; новітні впливи інформаційного й інноваційного характеру і т. д. [5, с. 36–37].

Перед Україною стоять проблеми активного та прискореного входження не лише в європейський, а й у світовий простір (рисунок 1). Тут є групи проблем, що частково вже вирішені, й такі, що потребують лише незначного регуляторного впливу, але продовжують існувати і такі, що потребують свого окреслення, аналізу, обґрунтованості складових та подальшого вирішення саме за рахунок дії механізмів заходів політики.

Наведемо групи проблем, що пов'язані саме з дією інтеграційних факторів (найактуальніші та вже визнані з позиції теорії та практики):

1. Невизначеність груп регіонів, що будуть визнані на державному рівні як депресивні (методи класифікування, індикатори, підходи до аналізу та моніторингу).

2. Низький рівень інтегрування бізнесу у формах кластерних утворень, які постають основними конкурентами українських підприємств на ринках Європи (особливо ІТ-ринок, сфера послуг).

3. Відсутність офіційних кластерів на рівні співпраці з великими підприємствами.

4. Низький рівень довіри до влади, невизначеність позитивного досвіду ефективності співпраці саме на рівні цільових проектів.

5. Низька управлінська культура стосовно питань колективної співпраці в парадигмі відносин «влада – населення – бізнес».

6. Недосконалість інформаційного забезпечення інтеграційних процесів.

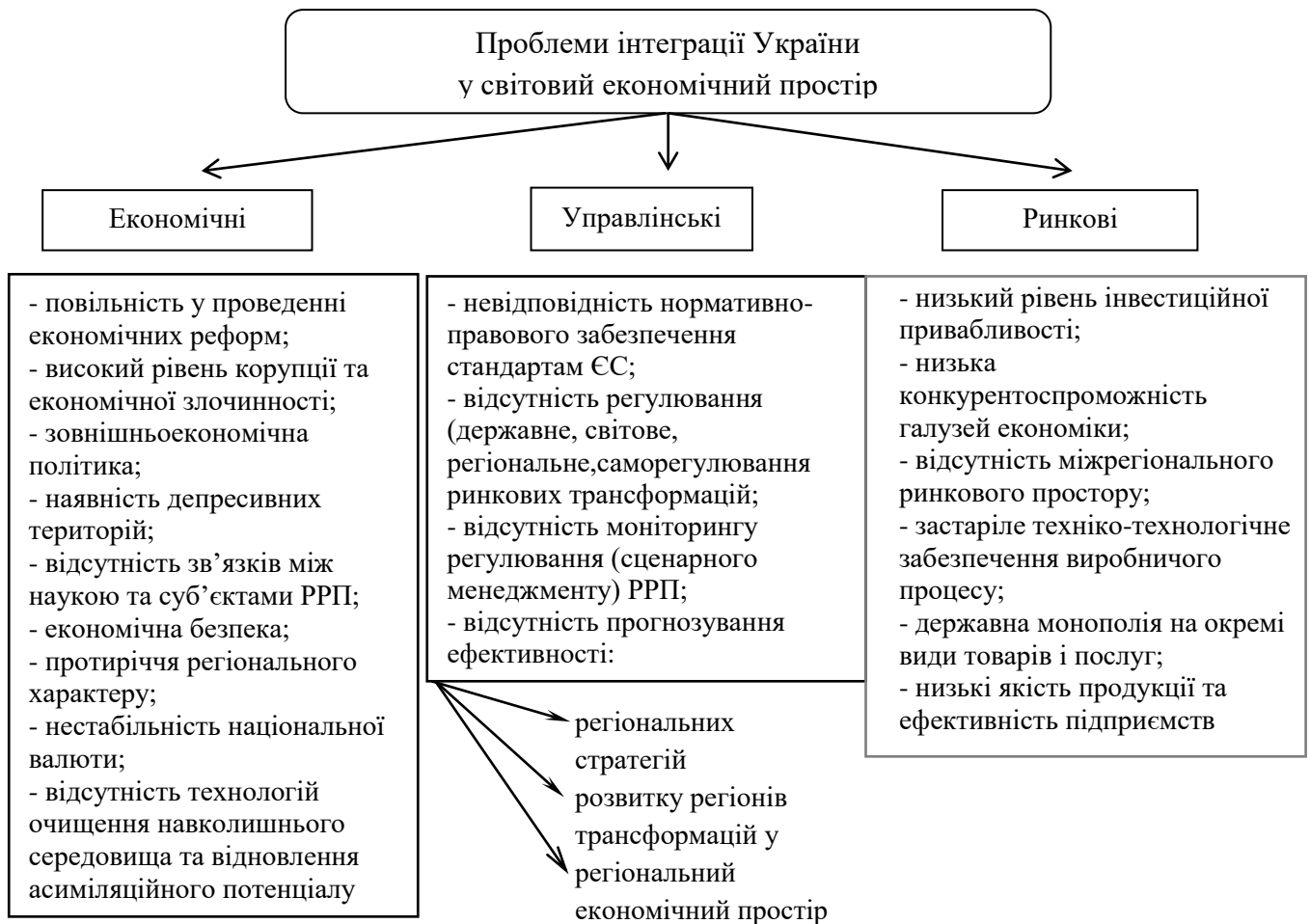

Рисунок 1 – Проблеми інтеграції України у світовий економічний простір

Джерело: складено авторами

Управлінська діяльність за своєю суттю припускає залучення до управління різноманітних технологій, підходів, інструментів та заходів в інтересах успішного виконання поставлених завдань та дотримання мети наміченого руху щодо досягнення тенденцій сталого регіонального розвитку [4].

Бачення перспектив інтеграції України та Європейського Союзу передбачає поглиблення, системність вивчення особливостей не лише глобального ділового середовища України як єдиного комплексу, а й виокремлення його складових на рівнях: регіонів, з урахуванням національних і територіальних особливостей (процесів, явищ, подій) у відображенні експертів, науковців, представників влади, населення, бізнесу; видів діяльності, з виокремленням пріоритетності кожної не тільки в контексті розвитку національної, а й, особливо, регіональної економіки; бізнесу як тригера розвитку ділового середовища регіону; освітнього середовища, що є ключовим компонентом формування знань суб'єктів ділового середовища регіону, розуміння процесів, що в ньому відбуваються, та ставлення до таких процесів [14].

Кожен із напрямів потребує свого системного дослідження, обґрунтованого концептуального бачення. У сучасному регіональному менеджменті інформація, інформаційні ресурси, накопичені бази знань, їх активна формалізація постають як одна з обов'язкових складових ефективного управління процесами інтеграції. Нагромадження баз даних та баз знань (як моделі: виробництво, накопичення, систематизація, уніфікація, передача і споживання спеціальних інформаційних ресурсів) становить свого роду «фундамент» відображення (оцінювання) майбутнього українського ділового середовища, його ефективного функціонування. Такий процес покликаний також забезпечити вирівнювання інформаційних деформацій. Від активності та ефективності формування інформаційних потоків багато в чому залежить результативність процесів та заходів: регулювання; втручання влади; залучення (або усунення) механізмів, інструментів підтримки. Саме якість

інформаційних потоків відповідає за адекватність використання інформаційних ресурсів на рівні планів, проектів, програм, окремих заходів регіональної політики [14].

Інформаційний потенціал ділового середовища регіонів України має стрімке накопичення, затребуваний у форматах інформаційних ресурсів світового інформаційного ринку та є фундаментом активізації процесів інтеграції. Його активне, поступове формалізоване та неформалізоване наповнення відображає рух до світових стандартів інформаційного менеджменту регіонального рівня. Гармонійне включення до інтеграційних процесів у світовій економіці відбувається під впливом економічних інтересів суб'єктів інноваційного розвитку регіонів, що зазвичай інтегровані в кластерну структуру та здійснюють інноваційну діяльність відповідно до критеріїв сталого розвитку суспільства [10; 11].

Україну світове співтовариство стимулює досліджувати, формалізувати, обробляти, накопичувати та систематизувати інформацію стосовно змін, що відбуваються в економічному та соціокультурному просторі, інституціональних і правових заходах влади й інших системоутворюючих процесах та явищах. Комплексне відображення таких процесів існує в оцінках і параметрах ділового середовища, взаємозв'язках регіонів та національної економіки; бізнесу та соціуму. Така ситуація з нарощенням інформаційного забезпечення світових інституцій відповідає ключовим економічним інтересам і є відображенням інтеграції України у світову економіку [14]:

регіонального бізнесу – покращення та новітні формати інвестиційної привабливості, системне залучення інвестицій і прямих проектів, можливості інтегрування на платформах світового ринку на рівних правах зі світовими лідерами;

регіональної та галузевої влади – формування позитивного іміджу в комплексному відображенні станів, стимулювання припливу іноземних інвестицій;

населення – розширення внутрішніх ринків, нарощення кількості підприємств і робочих місць, покращення умов праці відповідно до світових стандартів, рівня оплати праці за рахунок зростання продуктивності.

Розкриємо ключові процеси, які формують внутрішнє наповнення ділового середовища регіонів України і забезпечують відповідність станів економічного та соціального розвитку, що є наближеними за оцінками до європейських стандартів:

1. Активні процеси формалізації знань щодо ключових складових, явищ, взаємовідносин, інформаційного забезпечення та інших базових характеристик.

2. Інтеграція знань (економіки, соціології, менеджменту, культурології) щодо базових процесів оцінювання, використання в регіональному, галузевому та державному менеджменті.

3. Ускладнення внутрішнього структурування в системному дослідженні за рахунок складових – екологічного, інформаційного, культурологічного, соціального, комунікаційного, іміджевого спрямування.

4. Генерація та накопичення знань у цільових дослідженнях науковців за ключовими групами напрямів – теорія, методологія, методики.

5. Диверсифікація знань та досліджень у новітніх напрямках. Як фокус досліджень виступають іміджеві можливості ділового середовища, процеси кластероутворення за рахунок єдності характеристик ділового середовища, інноваційні механізми та інструменти стимулювання змін ділового середовища.

6. Концентрація бізнесу за спрямуваннями розвитку ділового середовища у форматах – спеціалізації, кооперації, нарощення комунікацій та внутрішнього інтегрування, формалізованих та неформалізованих процесів кластероутворення.

За характером розвитку ділового середовища регіонів Україна належить до європейської моделі та за результатами оцінювання 2016 –2017 рр. має низький рівень розвитку ділового середовища з 40-м рейтингом (з 70 досліджених країн) і поступається всім країнам цієї моделі за сукупністю індексів, за винятком індексу демократії, індексу сприйняття корупції та індексу економічної свободи. Глибоке дослідження наявних світових моделей розвитку ділового середовища та проведена кластеризація країни за рівнем розвитку ділового середовища створюють підґрунтя для формування системи знань з регіонального менеджменту щодо механізмів регулювання розвитку ефективних моделей ділового середовища регіонів; покращення їх інформаційного, методичного та аналітичного забезпечення [10; 11; 12].

Оцінювання ділового середовища регіонів України є відповідним, активним інструментом порівняння розвитку з європейськими регіонами, зрозумілою платформою оцінок до світових стандартів комплексного бачення станів господарського комплексу, ринкових змін.

Науковцями-регіоналістами розроблено та рекомендовано до впровадження мультикомпонентний прототип ділового середовища регіону, в основу якого покладено принципи аналогії та універсальності, що відображає найбільш істотні властивості ділового середовища і є наближеним його описом, оскільки процеси, що відбуваються у реальному житті, значно різноманітніші, ніж будь-які уявлення про них і теоретичні описи. Запропонований прототип представлено у вигляді семи підсистем ділового середовища регіону (економічної, політичної, соціальної, правової, інформаційної, екологічної, інституційної) та їх елементів, які характеризують кожну з підсистем. Об'єктивність основних елементів прототипу перевіряється за допомогою побудови карти суміжності шляхом експертних оцінок, яка демонструє існування явних і неявних взаємозв'язків між різними підсистемами ділового середовища регіону, що в сукупності сприяє оптимізації напрямів дії регуляторної політики органів регіональної влади щодо розвитку ділового середовища [10].

Виявлено, що визначальну роль у створенні умов для формування підсистем ділового середовища регіонів відіграють такі елементи, як: «рівень інформатизації», «якість освіти», «критерії якості життя», «нормативно-правові характеристики» і «культурно-ментальні особливості збереження навколишнього середовища». Для будь-яких елементів прототипу ділового середовища регіону, на підставі кореляції між елементами, можна побудувати дерево зв'язків і встановити найкоротший шлях їх обопільного впливу [10; 16; 17].

На сучасному етапі розвитку України в умовах глобалізації саме інтеграційні процеси повинні лежати в основі регіональної політики. Якщо говорити про інтеграцію на рівні країни, то важливим моментом цього процесу є регіоналізація, яка виступає першоджерелом і доповненням глобалізації. На рівні регіонів відбуваються конкретизація та організаційне впорядкування господарських процесів, на глобальному ж рівні цей процес має узагальнений характер. Розширюючи спектр регіонів, які становлять інтегровану систему, удосконалюється механізм співробітництва, який надалі трансформується в інтеграційну систему глобального рівня. Тобто виникає логічна послідовність: спочатку утворюється інтеграційна система на регіональному рівні, потім вона зливається в певну структуру на рівні країни, а вже потім – на рівні декількох країн, які в сукупності становлять міжнародну інтеграційну систему [7; 12; 14].

Розвиток інтеграційних процесів можна відобразити як послідовність етапів, які відбуваються один за одним (рисунком 2).

Рисунок 2 – Етапи інтеграційних процесів, що відбуваються в економіці українських регіонів та відповідають євроінтеграційним стандартам

Джерело: складено авторами

Зображена послідовність, на перший погляд, є спрощеним баченням, хоча на практиці це складний процес, що формується з взаємопов'язаних елементів, і виконати всі умови та пройти всі інтеграційні етапи досить складно. Сьогодні лише Європейський Союз пройшов у своєму інтеграційному розвитку чотири етапи.

Перший етап – запровадження зони вільної торгівлі – передбачає підписання угоди між країнами-учасниками про скасування митних тарифів і квот. Другий етап – утворення митного союзу – митний союз має деякі спільні риси із зоною вільної торгівлі, але у зоні вільної торгівлі відбувається тільки скасування тарифів і квот, а умовами митного союзу передбачається ведення узгодженої політики щодо зовнішньої торгівлі з країнами, які не є учасниками інтеграційного об'єднання. Третій етап – створення спільного ринку – має на меті усунення перешкод для товарообігу та обміну ресурсами між країнами-учасницями. Утворення спільного ринку передбачає вирішення питань щодо регулювання конкуренції, розробки єдиної політики щодо розвитку визначених сфер та галузей. Четвертий етап – економічна інтеграція – передбачає створення економічного союзу, метою якого є розробка та впровадження узгодженої економічної політики, якої мають дотримуватися усі країни-члени інтегрованого об'єднання. П'ятий етап – повна економічна інтеграція – для досягнення повної економічної інтеграції необхідне не просто узгодження, а проведення фактично єдиної економічної політики, яка потребує уніфікації законодавчої бази з багатьох напрямів [4; 6;13].

Отже, економічна інтеграція виступає конструктивним етапом у розвитку економіки регіону, країни, адже без формування регіональної кластерної політики на основі балансу економічних інтересів стає неможливим її подальший розвиток.

Науковці наголошують: базова проблема ефективного використання потенціалу кластерної політики полягає в тому, як знайти баланс різноспрямованих інтересів суб'єктів кластерних відносин – влади, бізнесу і населення. Вона пронизує всі рівні соціально-економічної системи. Загального вирішення цієї проблеми не існує, оскільки інтереси є динамічною категорією. Процес пошуку механізмів узгодження інтересів ускладнюються невідповідністю принципів функціонування нинішньої кластерної політики регіонів України потребам інноваційного розвитку [15; 16].

Сучасну кластерну політику рекомендуємо визначати як системне бачення, механізм підтримки держави та регіонів, кластерів і кластерних ініціатив, що в загальному розумінні забезпечують сталий розвиток територій у процесах гармонізації та консолідації економічних інтересів [11].

Економічна інтеграція на регіональному рівні дає змогу сформувати потужні кластерні об'єднання, які можуть випускати конкурентоспроможну продукцію та просувати її як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Проте такі об'єднання мають ряд перешкод при виході на зовнішні ринки, саме тому наступним етапом є міжнародна інтеграція. Цей вид інтеграції має на меті об'єднати схожі за спеціалізацією країни відповідно до міжнародного поділу праці. Країни-учасниці таких об'єднань мають потужні ресурси для розвитку та забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції.

Аналізуючи економічну інтеграцію з позиції новітніх процесів моделей і перспектив ресурсозабезпечення, слід зауважити, що її метою є розвиток виробничих та економічних зв'язків між галузями і підприємствами, які пов'язані між собою, технологічно й об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції. Посилення таких зв'язків є закономірним явищем. У процесі поглиблення суспільного поділу праці галузі самостійно вже не можуть забезпечувати умови власного відтворення, що є актуальним у системі змін методичного і технологічного знання менеджменту [1].

Таким чином, інтеграційним процесам в умовах ринку, розвиток яких здійснюється від простих до складніших інтегрованих систем, від функціонування виробничих структур за участю кількох територіально близько розташованих підприємств до регіональних і транснаціональних формувань, притаманний багатоплановий характер. Рациональні межі створення й діяльності регіональних і транснаціональних формувань визначаються, насамперед, ринковими регуляторами – попитом і пропозицією.

Сучасна теорія та методологія менеджменту розглядає й оновлює процеси інтеграції, що формують платформу акумуляції та залучення новітніх знань, практичної реалізації напрацювань у цілеспрямованій діяльності регіональної та галузевої влади. Залучення інструментарію і технологій прогнозування, кластеризації ділового середовища регіонів сприятиме виробленню регіональної

політики, розробці програм і проєктів, що відповідають економічним інтересам регіонів, України в цілому та стандартам ЄС. В майбутньому це забезпечить системність регулювання таких процесів, як:

- стимулювання конкуренції та появи бізнес-структур новітніх форм інтеграції;
- розширення меж цільового інвестування та кола інвесторів, що зацікавлені в співпраці та залученні колективних форм контролю;
- регулювання розвитку сегментів ділового середовища, що є пріоритетними в часі та на перспективу з позиції відповідності стандартам регіонів Європи;
- системність досліджень ділового середовища регіонів з позиції нарощення потенціалу іміджу, покращення якості досліджень та системності, незалежності оцінок;
- накопичення інформаційної бази, що відповідає потребам інформатизації внутрішнього користування та зовнішніх ринків;
- розширення меж взаємодії, форм комунікацій між владою (регулюючими та контролюючими структурами), представниками бізнесу, освіти та науки;
- активізація наукових досліджень процесів і напрямів розвитку ділового середовища та інструментів впливу на процеси кластеризації;
- оформлення національної моделі кластерної економіки з чіткими пріоритетами національних інтересів, перспективністю інноваційного та інформаційного прогресу, урахуванням потреб соціальних змін та реформ.

Представники регіоналістики країни наголошують на тому, що реформування економіки та соціальної сфери має відбуватися за рахунок залучення різноманітного досвіду, не лише європейського. Такий підхід залучить найкращі інструменти та технології управлінського впливу.

Висновки. Враховуючи проведені дослідження регіональної політики Європейського Союзу, доцільно стверджувати, що Україні необхідно використовувати накопичений досвід для сталого розвитку країни. Основні аспекти регіональної політики слід враховувати при розробці стратегії розвитку країни в цілому та її регіонів. Основним завданням українського регіонального менеджменту стає досконале вивчення й адаптація до принципів регіональної економічної політики стратегічних і тактичних рішень у системі заходів планування, проєктування.

Успішний і сталий комплексний розвиток регіонів України потребує науково обґрунтованих принципів у системі розробки, впровадження, контролю, моніторингу регіональної політики, розширення меж регіональної політики на процес кластероутворення та системного формування основ кластерної моделі економіки.

Список використаної літератури

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: КНЕУ, 2002. С. 554.
2. Бітюк І. М. Регіональна політика країн Європейського союзу. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*: журн. Херсон, 2017. № 27 (16). С. 20–25.
3. Бітюк І. М. Світовий досвід становлення бізнес-інкубування в системі заходів регіональної політики. *Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. Серія: Економіка:наук. журн.* Маріуполь, 2018. № 2. С. 114–124.
4. Буряк Є. В., Фінагіна О. В., Бітюк І. М. Європейський досвід економічної інтеграції: перспективи адаптування в межах української державної та регіональної політики. *Теоретико-методологічні засади розвитку фінансової системи України на основі інноваційно-інвестиційних стратегій*: кол. монографія. Кривий Ріг: ФОП Чернявський Д.О., 2019. С. 263–277.
5. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf
6. Коваленко Ю. О. Теорія та методологія розвитку регіонального інформаційного менеджменту: дис.... д-ра екон. наук: 08.00.05. Черкаси, 2019. 530 с.
7. Манн Р. В. Теоретико-методологічні засади розвитку регіонального менеджменту: особливості, проблеми, перспективи: монографія. Донецьк: ВІК, 2013. 382 с.
8. Офіційний сайт Європейської комісії. URL: http://ec.europa.eu/contracts_grants/beneficiaries_en.htm
9. Офіційний сайт Європейської служби зовнішніх зв'язків. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/cs/funding/erdf/
10. Павловська А. С. Науково-методологічні основи формування та розвитку ділового середовища регіонів України: дис.... д-ра екон. наук: 08.00.05. Черкаси, 2019. 551 с.

11. Панкова Л. І. Економічні інтереси в стимулюванні розвитку регіонів України: проблеми та механізми регулювання. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. Вип. 55. С. 31–40. URL: <http://zbirecon.com/uk>.
12. Панкова Л. І. Економічні інтереси використання потенціалу кластерної політики у забезпеченні сталого розвитку регіонів. *Вісник СУЕМ. Серія: Економіка і менеджмент: наук. журн.* 2019. Вип. 1 (26). С. 70–80.
13. Прямухіна Н. В. Проблеми та перспективи розвитку регіонального ринкового простору в умовах трансформації: монографія. Черкаси, 2015. 330 с.
14. Ціватий В. Г. Глобалізація та європейська регіональна політика: історичні імперативи і сучасність. URL: <http://www.nbu.gov.ua/>
15. European Neighbourhood and Partnership Instrument Eastern Regional Programme Strategy. Paper 2007–2013. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_eastern_rsp_en.pdf
16. Finagina O. V., Pankova L. I. Key interests and principles of using the capacity of cluster policy. *Scientific development and achievement*: col. monograph. London, 2018. Vol. 1. P. 264–278.
17. Finahina O., Pavlovska A., Mylnichenko S. Methodical bases of assessment of the level of development of the business environment: a global and regional view. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga: Baltija Publishing, 2019. Vol. 5. No. 5. P. 170–182 (Web of Science).

References

1. Andriichuk, V. H. (2002). Economics of agricultural enterprises: textbook. 2nd ed. Kyiv: KNEU, p. 554 [in Ukrainian].
2. Bitiuk, I. M. (2017). Regional policy of the European Union countries. *Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv v konteksti mizhnarodnoi intehtratsii*: journ. Kherson, no. 27 (16), pp. 20–25 [in Ukrainian].
3. Bitiuk, I. M. (2018). World experience of business incubation in the system of regional policy measures. *Menedzher. Visnyk Donetskooho derzhavnoho universytetu upravlinnia. Serii: Ekonomika*: sci. journ. Mariupol, no. 2, pp. 114–124 [in Ukrainian].
4. Buriak, Ye. V., Finahina, O. V., Bitiuk, I. M. (2019). European experience of economic integration: perspectives of adaptation within the framework of Ukrainian state and regional policy. *Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku finansovoi systemy Ukrainy na osnovi innovatsiino-investytsiinykh stratehii*: col. monograph. Kryvyi Rih: FOP Cherniavskiyi D.O., pp. 263–277 [in Ukrainian].
5. European regional policy: inspiration for non-EU countries? Available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf
6. Kovalenko, Yu. O. (2019). Theory and methodology of regional information management development: dis. for Dr. Econ. Science: 08.00.05. Cherkasy, 530 p. [in Ukrainian].
7. Mann, R. V. (2013). Theoretical and methodological principles of regional management development: features, problems, prospects: monograph. Donetsk: VIK, 382 p. [in Ukrainian].
8. Official site of the European Commission. Available at: http://ec.europa.eu/contracts_grants/beneficiaries_en.htm
9. Official site of the European External Action Service. Available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/cs/funding/erdf/
10. Pavlovska, A. S. (2019). Scientific and methodological bases of formation and development of the business environment of the regions of Ukraine: dis. for Dr. Econ. Science: 08.00.05. Cherkasy, 551 p. [in Ukrainian].
11. Pankova, L. I. (2019). Economic interests in stimulating the development of the regions of Ukraine: problems and mechanisms of regulation. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, iss. 55, pp. 31–40. Available at: <http://zbirecon.com/uk>
12. Pankova, L. I. (2019). Economic interests of using the potential of cluster policy in ensuring sustainable development of regions. *Visnyk SUEM. Serii: Ekonomika i menedzhment*: sci. journ., iss. 1 (26), pp. 70–80 [in Ukrainian].
13. Priamukhina, N. V. (2015). Problems and prospects of development of regional market space in the conditions of transformation: monograph. Cherkasy, 330 p. [in Ukrainian].
14. Tsivatyi, V. H. Globalization and European regional policy: historical imperatives and modernity. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/>
15. European Neighbourhood and Partnership Instrument Eastern Regional Programme Strategy. Paper 2007–2013. Available at: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_eastern_rsp_en.pdf
16. Finagina, O. V., Pankova, L. I. (2018). Key interests and principles of using the capacity of cluster policy. *Scientific development and achievement*: col. monograph. London, vol. 1, pp. 264–278.
17. Finahina, O., Pavlovska, A., Mylnichenko, S. (2019). Methodical bases of assessment of the level of development of the business environment: a global and regional view. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5, no. 5. Riga: Baltija Publishing, pp. 170–182 (Web of Science).

O. V. Finagina, I. N. Bitiuk, E. V. Buryak

PREREQUISITES, PRINCIPLES AND INSTRUMENTS FOR IMPLEMENTATION OF REGIONAL POLICY: EU EXPERIENCE

The article argues the relevance of using the experience of European countries in the formation and implementation of regional policy of Ukraine to ensure sustainable development. The factors that form the processes of accelerated development of EU regions, namely: geopolitical, political, managerial, economic, infrastructural, social, cultural and informational ones, are determined. These factors form the uniqueness of EU development, and in combination with targeted regulatory influence, the uniqueness of socialization processes, systemic attitude to changes, accelerated formation of the information economy provide a breakthrough nature of most reforms, the success of key projects. The principles and preconditions that determine and ensure the effectiveness of the implementation of EU regional policy are studied. Macroeconomic and microeconomic instruments of regional policy are determined, on the basis of which the directions of EU regional policy are developed. The use of macroeconomic instruments to solve regional problems is limited by other goals, in particular, keeping inflation at the desired level, the stability of the balance of payments, as a result of the goals of industrial or agricultural policy. The main purpose of microeconomic instruments is to restore balance in regional labor and capital markets. The following problems of integration of the processes in Ukraine in the world economic space are revealed: uncertainty of groups of regions that will be recognized at the state level as depressive ones; lack of official clusters at the level of cooperation with large enterprises; low level of trust in the government, uncertainty of positive experience of effective cooperation at the level of target projects; low management culture in matters of collective cooperation in the paradigm of relations "power – population – business"; imperfection of information support of integration processes. The stages of integration processes taking place in the economy of Ukrainian regions and corresponding to European integration standards are given. It is determined that economic integration is a constructive stage in the development of the economy of the region, the country, because without the formation of a regional cluster policy based on the balance of economic interests, its further development becomes impossible. In addition, integration at the regional level allows for the formation of powerful clusters that can produce competitive products and promote them in both domestic and foreign markets.

Keywords: regional policy, business environment, integration, principles and tools of regional policy, business, region, cluster policy.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2020

DOI 10.24025/2306-4420.0.57.2020.206392

Фінагіна О. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Черкаський державний технологічний університет
finaginaov@gmail.com

ORCID 0000-0002-7305-7441

Finagina O. V., Doctor of Economics, professor, head of the department of management and business administration, Cherkasy State Technological University

Бітюк І. М., к.е.н., ст. викладач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Черкаський державний технологічний університет

inna.holomeniuk@gmail.com

ORCID 0000-0002-2209-8753

Bitiuk I. N., Ph. D., senior lecturer of the department of management and business administration, Cherkasy State Technological University

Буряк Є. В., к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

burzhen@ukr.net

Buryak E. V., Ph. D., associate professor, associate professor of the department of management, Kremenchug National University named after Mykhailo Ostrogradsky